Turkish Studies - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 9/10 Fall 2014, p. 371-390, ANKARA-TURKEY

KUTSAL BİR ZAMAN DİLİMİ OLARAK NOEL RİTÜELİNİN KUTLAMA GELENEKLERİ

"ALMAN LUTERYANLAR ÖRNEĞİ" *

*İlbey DÖLEK***

ÖZET

Kutsal bir zaman dilimi olarak bayramlar, farklı inanç sistemleri içerisinde değişik coğrafyalarda farklı şekillerde algılanmış ve kutlanmıştır. Günümüzde Noel bayramının Hıristiyan mezhepleri arasında farklı zamanlarda ve ritüellerde kutlandığı bilinmektedir. Bu çalışmada, Hıristiyanlığın üç önemli mezhebinden biri olan Protestanlığın Luteryan koluna göre Noel ritüelinin kutlanma gelenekleri ele alınmıştır. Birinci bölümde; zamanın kutsallığına dair bir takım argümanlar açıklanmaya çalışılmış ve dinlerde kutsal zaman örneklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde; bir mezhep olarak Protestanlık hareketinin ortaya çıkışı kısaca ele alındıktan sonra Protestanlığın dini bayramlarına ve ibadetlerine yer verilmiştir. Son bölümde ise özellikle konuyla ilgili araştırma sorularına verilen cevaplar ışığında Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde yaşayan Luteryanların Noel kutlama gelenekleri tespit edilerek, Noel'in kadim geçmişiyle birlikte dini ve sosyal hayata yansımaları ele alınmıştır. Ayrıca Noel ile bazı İslam toplumlarında kutlanan Mevlid kandili arasında zamanın kutsallığı bağlamında bir benzerlik kurulmuştur. Yüzyıllardan beri tartışıla gelen İsa'nın doğum tarihini belirlemek gibi bir iddiamız olmadan günümüzde Alman Luteryanların geleneksel ve dini anlamda Noel hazırlıkları, kutlama biçimleri ve etkileri tespit edilmiştir. Genel olarak diyebiliriz ki; Noel bayramı Almanya'da yaşayan Luteryanlar arasında önemli bir yere sahiptir ve içinde barındırdığı dini sembollerle beraber kutsal bir zaman dilimi olarak algılanmaktadır. Luteryanlar arasında Noel, Eliade'nin zamanın kutsallığı anlayışına uygun şekilde geçmişten günümüze getirilen dinsel, tarihsel ve kültürel bir takım ögelerinde birleşimiyle birlikte son derece coşku içerisinde kutlanmakta olup dinsel geleneklere bağlı kalınarak kapitalist ve modernist tehditlere karşı da direnç gösterildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutsal, Kutsal zaman, Noel, Protestanlık, Ritüel, Hıristiyanlık

---

* Bu çalışma; yazarın 2011-2012 eğitim ve öğretim yılında Erasmus değişim programı süresinde Almanya'nın Göttingen şehrinde yaptığı araştırmanın gözlem ve mülakat verilerine dayanmaktadır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, El-mek: ilbey99@yahoo.com

CELEBRATION TRADITIONS OF CHRISTMAS RITUAL AS A SACRED TIME PART IN GERMAN LUTHERAN

ABSTRACT

Religious festivals were perceived and celebrated in different ways in various locations within different belief systems. Christmas is known to be celebrated at different times and with different rituals by different Christian sects. This study focuses on the Christmas traditions of Lutheran branch of Protestant Christianity, which is one of the three important Christian sects. First section explains some arguments on the sacredness of the time and gives examples of sacred times in different religions. In the second section, the emergence of Protestantism as a sect is briefly discussed and religious festivals and prayers of Protestantism are given. Shedding light on Lutheran Christmas traditions in Lower Saxony based on answers to the related research questions, the last section particularly deals with the effects of Christmas on religious and social life along with its longstanding history. In addition, Christmas and Mevlid Kandili (the day when Prophet Mohammad was born) are associated in terms of the sacredness of the times when they are celebrated. German Lutheran Christmas preparations, celebrations and its effects are analyzed without any attempts to identify Jesus' exact date of birth which have been debated for centuries. It can be generally stated that Christmas occupies an important position for German Lutherans and that it is perceived as a sacred time of the year due to its religious symbols. Christmas is celebrated enthusiastically by Lutherans based on Eliade's notion of sacred time with a combination of various religious, historical and cultural elements and they are observed to resist capitalist and modernist threats thanks to their strong adherence to religious traditions.

Key Words: Sacred, Sacred time, Christmas, Protestantism, Ritual, Christianity

GİRİŞ

İnsanoğlu geçmişten bugüne varoluşsal kaygılarını gidermek için anlam arayışı içerisinde olmuştur. Bu süreçte adeta anlamlı bir dünyanın peşine düşmüştür. Birey olma yolunda insan, kendisini ve yaşadığı çevreyi anlamlı kılmak için kutsal kavramına her daim ihtiyaç duymuştur. İnsanlar hangi dinden olursa olsun zamanı algılarken ve yorumlarken dinsel, mitsel ve kültürel birçok faktörün etkisi altında kalmıştır. Özellikle kutsalın belirlenmesinde zamanın nasıl algılandığı çok önemlidir. Zaman hem kişisel hem de toplumsal açıdan farklı algılanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır ancak zamanın dinileştirilmesinde (kutsallaştırılmasında) söz konusu kutsal zaman ile kendisine gizli güçlerin yüklendiği kutsal varlıkla iç içe bir durum söz konusudur.

Kutsal ve kutsala ilişkin kavramları birçok bilim dalında farklı şekillerde bulmak mümkündür. Burada konuya giriş mahiyetinde olması adına "Kutsal'ın belirleyicisi kimdir?" ve "Kutsal zaman nasıl şekillenmektedir?" sorularını sormak yerinde olur. Bu durum iki farklı şekilde kendisini açığa vurur; Birincisi; insanın belli bir olay sonucunda, ilgili zamanı muayyenleştirerek gizli güce hayranlığını sergilemesidir. İnsanın kutsallaştırdığı zaman yani belli bir toplumun çok

sıkıntılı bir anından kurtuluşunu kutsal yüce varlıkla birleştirip o anı kutsallaştırması şeklinde açıklanabilir. İkincisi de; Tanrı yada tanrıçaların veya yüce güçlerin kendileriyle ilgili bir olaydan ötürü, bizzat Tanrının (veya diğerlerinin) o anı kutsallaştırmasıdır. Yani bizzat Tanrı'nın insanlara bildirdiği kutsal zamanlardır (Ünal,2008:18). Birinci oluşumda, zamanın kutsallaştırılması daha çok sosyo-kültürel bir ihtiyaçtan ortaya çıkarken, ikinci oluşumda ise doğrudan Tanrı'nın kendisini açığa vurduğu ve peygamber aracılığıyla bildirdiği vahyi merkeze almaktadır. Örneğin; Eski Ahit'e baktığımızda Yahudiler için fısıh ve çardak günleri, Kuran'da Müslümanlar için Ramazan ayı ve Kadir gecesinin kutsallığı söylenebilir. Bu örnekleri ikinci oluşum içinde değerlendirmek mümkündür. Bu iki faktörü göz önünde bulundurarak bu çalışmamızda kutsal bir zaman dilimi olarak Hıristiyanların Noel bayramını kutlama alışkanlıkları, üç büyük Hıristiyan mezhebinden biri olan Protestanların Luteryan koluna göre anlatmaya çalışacağız.

Çalışmanın birinci bölümünde, kutsal zaman kavramsallaştırılması çerçevesinde dinlerin kutsal zaman anlayışlarına değinilecektir. İkinci bölümde, Protestanlık mezhebinde yer alan kutsal zamanlara ve dini ritüellere kısaca yer verilmeye çalışılacaktır. Üçüncü ve çalışmanın asıl bölümü olarak da nitelenebilecek son bölümde ise konuyla ilgili şu sorulara cevaplar aranacaktır: Dini bir fenomen olarak "Noel" Luteryan Almanlar için hangi anlamalara gelmektedir? Noel kutlamalarındaki önemli tarihler nelerdir? ve bu tarihler Hıristiyan teolojisi açısından hangi dini anlamlar içermektedir? Almanya'da Luteryanlar Noel bayramını nerelerde kutlamaktadırlar? Noel kutlama mekanlarında ne tür hazırlıklar yapılmaktadır? Noel bayramı süresince Luteryanlar Kiliseye hangi zamanlarda ne sıklıkla giderler? Noel'e özgü dini semboller (Mum, Noel ağacı, Noel Baba, Çorap, Noel Keki/Çöreği ve Hediyeleşme) nelerdir ve hangi anlamlara gelmektedir? Erken Hıristiyanlıktan bugüne kadar Noel kutlamalarında ne tür değişiklikler olmuştur? Noel'e özgü geleneksel yiyecekler ve içecekler nelerdir? Noel'e özgü geleneksel şarkılar, ilahiler ve dualar nelerdir? Katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevaplar ışığında Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde yaşayan Luteryanların geleneksel Noel kutlama alışkanlıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Metodoloji

Araştırmanın objektif bir şekilde açıklanması ve anlaşılması için Dinler Tarihi çalışmalarında belli başlı iki yöntem olarak karşımıza çıkan betimleme (descriptif) ve fenomenolojik yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Araştırmada gözlem, literatür taraması ve derinlemesine mülakat tekniklerinden istifade edilmiştir. Konu ile ilgili veriler, 2011 yılının Kasım ve Aralık ayları ile 2012 yılının Ocak ayı içerisinde Almanya'nın Aşağı Saksonya Eyaletinde yaşayan 15[1] Luteryan ile yapılan görüşmelerden ve Götingen şehrinde yer alan Luteryan kilise ziyaretlerindeki katılımlı gözlem verilerine dayanmaktadır. Verilerin toplanmasında; ilgili kişilerle yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular yazılı kaynaklarla beraber zaman zaman karşılaştırmalı olarak değerlendirme yoluna gidilmiş ve bu sayede Alman Luteryanların Noel kutlama gelenekleri diğer hıristiyan mezheplerden ayrılan ve benzeyen yönleri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Dinlerde Kutsal Zaman-lar

Varoluşu için anlamlı bir dünya *(iç ve dış dünya)* inşasında olan insanoğlunun kutsallık arayışı içinde olduğunu ve bu bağlamda zamanın kutsallaştırılmasına giriş bölümünde kısaca değinmiştik. Dinlerde kutsal zamanlar konusuna kutsal kavramını sorgulayarak geçiş yapabiliriz. Kutsal, kendisini her zaman "doğal" gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak göstermektedir (Eliade,1991:VIII). Kutsal başka bir tanımda ise; Başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası

[1] 15 Katılımcının biri Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebindendir. Bu sayede, sınırlı da olsa Ortodoksların kutlama alışkanlıkları ile karşılaştırma imkanı elde edilmiştir.

olan, yaratıcı ile olan ilişkisinden doğan özel bir niteliğe sahip olan veya dini bir amaç için tahsis edilmiş olan şey olarak tanımlanmaktadır (Güç,1998:340). Eliade (1907-1986) kutsalı, fiziksel alemin ötesinden, başka bir yerden gelen bir şey olarak, almış olduğu biçimi de profan olarak tanımlar. Dolasıyla başka bir yerden gelip fizik alemde bir nesnede kısmen tecelli ve tezahür eden kutsal, bir yönüyle fizik alemde yer alırken, diger yandan özü itibariyle başka aleme aidiyetini sürdürmektedir. Kutsal ve kutsal-dışı, dünyada var olmanın iki biçimi olarak düşünülebilir (Kirman 2004:193-194). İnsan kutsalın bilincine varır, çünkü kutsal kendini kutsal olmayandan (profan-dindışı) farklı bir şekilde gösterir. En ilkelinden en gelişkinlerine kadar, tüm dinler tarihinin kutsal gerçeklerin açığa çıkmaları aracılığıyla kutsalın tezahürlerinin birikimidir (Eliade,1959:5). Kutsalın dini olanla, profanın da dini olmayan hayatla sıkı bir ilişkisi vardır. Çünkü "Kutsal ve dini hayat, tamamen kutsallıktan arındırılmış profan yada dünyevi hayatın zıddıdır" (Eliade,1976:1). Kutsallık ise, tanrıya olan yakın ilişkileri sebebiyle, şahısların veya eşyanın sahip olduğu bir özelliktir (Güç,2005:18). Kutsalın içerisine bir dinin yaratıcısını ve onun etrafında teşekkül etmiş olan her şey katılabilir. Çünkü, herhangi bir dinin içerisindeki belli zaman dilimleri, mabetler, metinler (kitaplar), birtakım işaretler ve semboller de kutsal kavramı içinde değerlendirilir. Dinsel olanın karşısında düşünülen profan anlayışta ise daha çok dünyevi olanlar örneklendirebilir.

Doğrudan algılanamayan ve kendisini tezahürleriyle açığa vuran kutsal kavramı, geniş anlamda, dindışının yokluğu olarak tanımlanır. Kutsal, bir kimsenin kutsal ve dindışı mekan; kutsal ve dindışı zamandan söz edilebilecek şekilde, mekan ve zaman yönleriyle tasvir edilir. Mitler ve ayinler, kutsal mekan ve zaman içinde faaliyette bulunur ve dindar insanın (homo religious) hayatında merkezi bir rol oynarlar (Eliade,1959:5). Kutsal ve dindışı (sacred-profane) bütün dinlerde nesnelerin veya olguların kutsal ve kutsal olmayan şeklinde ikiye ayrıldığını ileri süren E. Durkheim (1858-1917) tarafından kullanılan ikiz kavramlardır. Kutsal olan nesneler sıradışı şeylerdir ve onlara günlük hayattaki rutin olaylardan farklı şekilde davranılır. Kutsal dışı olan varlıklar veya olgular ise, sıradan şeyler olarak görülür ve günlük hayatın gerçekliğini oluşturur. Son derece yoğun ve karmaşık bir yapısı olan kutsalı, sosyololik ve seküler açıdan ele alan ve toplum tarafından ortak ülkünün bireyler tarafından yaşatılması amacıyla meydana getirilmiş, kolektif bilincin bir ürünü olarak tanımlayan Durkheim, dini inançlar ve kutsal ibadetlerle ilgili olarak yapılan törenlerin toplumu birleştirdiğine, bireyleri bütünleştirdigine ve toplumsal hayatın kutsal olmayan alanlarında da ortak duygu, düşünce ve dayanışmanın paylaşılmasını arttırdığına inanmaktaydi.

Rudolf Otto, Das Heilige[2] (Kutsal) adlı kitabında Tanrı fikrinde irrasyonel unsurları ve bunun rasyonel unsurlarla olan ilişkisini araştırmıştır. Ona göre; kutsal kelimesi bir yandan karmaşık iken, bir yandan da oldukça özel bir unsur yada uğrak içerir ki bu onu kelimeye yüklediğimiz "rasyonel" anlamdan ayırır ve kavramsal açıdan tamamen tahayyül dışı oluşu sebebiyle ifade bulamaz (Otto,2014:35). M. Eliade ve Otto'nun çalışmalarının merkezine kutsallık kavramını aldıkları görülür. Eliade'nin kutsal *(sacred)* ve din dışı *(profan)* ayrımına yukarıda kısaca değinmiştik. Bir başka din bilimci Nathan Söderblom (1866-1931), kutsal ve profan diyalektiğindeki sarmal ilişkiye daha fazla ışık tutan bilim adamı olarak kabul edilir. Çünkü O, kutsallığı ilah kavramından daha fazla önemseyerek, sadece pratikte uygulanan bir köşe taşı değil aynı zamanda dinin tam özündeki nesne olarak da anlamaya çalışır (Alıcı,2007:336). Ona göre; Budizm örneğinde olduğu gibi bir din, belirgin bir tanrı anlayışına sahip olmayabilir, fakat kutsal ve kutsal olmayan arasında bir ayırım yapmayan hiçbir gerçek din mevcut değildir (Yılmaztürk,2003:9-12).

[2] bkz. Alman teolog ve dinler tarihçisi Rudolf Otto'nun (1869-1937) dünya çapında yankılar uyandıran kitabı Das Heilige (Kutsal) 1917'de yayınlanmıştır. İngilizce'ye "The Idea of Holy" olarak çevrilmiştir.

Zamanın ve mekanın kutsallığı ele alındığında, hem kutsal zaman hem de kutsal mekan türdeş değildir; yani, diğer mekan ve zamanla aynı türden değildirler. Onları birbirinden ayıran şey, mitlerde anlatılan ve ayinlerde tekrar edilen kutsalı bir tezahürü olan hiyerofani[3] (kutsal olan bir şeyin kendisini bize göstermesidir) dir. Aksine dindışı mekan ve zaman, türdeşdir, kutsalın tezahürleriyle parçalanmıştır ve bundan dolayı da, etrafında insanların hayata yönelik anlam çıkaracakları sabit bir merkezi ya da noktası yoktur (Eliade,1959:20-6,68-69). Bu noktada şu soru sorulabilir; her insan zaman kavramını aynı şekilde mi algılar? Çağımızın en önemli dinler tarihçilerinden kabul edilen Eliade, ilk insanın "dindar adam" olduğunu ve anlamlı bir dünyanın ancak kutsalın keşfi ile mümkün olabileceğini ileri sürmüştür (Eliade,1995:VI-1). Ona göre dindar insan (homo religious) zamanı tekdüze, homojen algılamaz kırılma ve kopmaları vardır, yani çevrimsel ve döngüsel bir yapıya sahiptir (Eliade,1959:51). Dindar insan zamanı bu şekilde algılarken dindar olmayan insan (homo areligious) zamanı nasıl algılamaktadır? Dindar insanın dünyasında iki cins zaman vardır. Bunlar: Din dışı *(profan)* ve Kutsal *(sacred).* Dindar insana göre, aynı mitik olayların yeniden güncelleştirilmesi onun en büyük umudunu meydana getirmektedir. Her yeniden güncelleştirmede varoluşunu değiştirmekte, onu tanrısal modele benzer hale getirme şansını yeniden yakalamaktadır (Eliade,1995:84). Bu sayede dindar insan her seferinde ilk ana gitmekte ve o anı tekrar yaşamaktadır. "Başlangıçların mükemmelliğine özlem" olarak değerlendirilen bu çevrimsel algılamayı kurban fenomeni ile açıklaya çalışalım. Eliade'nin kutsal açıklamasına göre, bir müslüman kurban ibadetini yerine getirdiğinde fenomenojik olarak o olayın ilk ortaya çıktığı ana gitmekte ve o duyguyu ve huzuru tekrar yaşamaya çalışarak adeta kendisini Hz. İbrahim'in yerinde hissetmekte, psişik olarak empati yapmakta ve onun teslimiyetini kendi ruhunun derinliklerinde duyumsayarak o anı kutsallaştırmaktadır.

Dindar olmayan insan için zaman sadece varoluşsal bir boyutu ifade eder. Ona göre insan kendini zamandan bağımsız düşünemez. İnsanın doğumu ile başlayan zaman, insanın ölümü ile son bulacaktır (Eliade,1959:51). Ayrıca Eliade, kutsal kavramın tüm dini inanç sistemlerindeki varlığı şu şekilde açıklar: "İnsan kutsalın bilincine varır, çünkü kutsal kendini kutsal olmayandan farklı bir şekilde gösterir. En ilkelinden en gelişkinlerine kadar, tüm dinlerin tarihinin, kutsal gerçeklerin açığa çıkmaları aracılığıyla kutsalın tezahürlerinin birikimi olduğu söylenebilir" (Eliade,1995, s.IX). Eliade'nin kutsal ve profan anlayışını eleştiren din felsefecisi M. Meslin; kutsalla ilişki kurulan dönemlerin kronolojik olarak zamanla ilişkisinin olmadığını, daha gelişmiş dinlerde dini törenlerin esas fonksiyonunun sembolik bazı kutsal olayları, dindar insanın kendine hatırlatmak olduğunu ve dindar insanın bu törenler esnasındaki fiillerini düzenlediğini daha kutsal bir hayat uğruna tarihsel hayatından vazgeçmeye çalışmadığını söyler. İnsan ona göre bu şekilde kutsala daha çok yaklaştırılabilir ve insanın tarihsel durumunu isteyerek ve tümüyle üstlenen bir dini tecrübenin dini değerini kimse inkar edemez (Özcan 2001:119). Bu iki farklı görüşün bir sentezi olabilecek şekilde diyebiliriz ki; Hıristiyanlık teolojisi Hz. İsa'nın doğumu ile çizgisel zaman anlayışına hem evrensel hem de bir başlangıç (İsa'nın doğumu) seçerek tarihi insanlık tarihi yapar, fakat burada yine de tarih tanrının takdiri tarafından belirlendiği görülür (Demirhan,1992:42-43).

Din- toplum ilişkisini ele alan ilk sosyologlardan E. Durkheim *"Dini Hayatın İptidai Şekilleri"* adlı eserinde, kutsal, gerçekte nesnenin kendisinde değil, onun kutsal olduğuna inanan insanın bilincinde yaşadığını belirtir (Durkheim,2005:431). Durkheim kutsalı toplumsal yapının içinde değerlendirirken Alman din bilimcisi R. Otto "The Idea of the Holly" adlı çalışmasında kutsalın aşkın, irrasyonel ve gizemli bir yönü üzerinde durur. Genel olarak dinlerde kutsal zamanlar

[3] Kutsalın tezahür etmesi olayını ifade etmek için kullandığı hierofani kavramını tercih etme nedenini Eliade şöyle açıklar. Ona göre bu terim kullanışlıdır. Çünkü hiçbir ek açıklama içermemektedir. Etimolojik içeriği içinde yer alandan başka bir şeyi ifade etmemektedir. Yani kutsal bir şey bize görünüyor, tezahür ediyor. Denilebilir ki; en basitinden en gelişmişine kadar bütün dinlerin tarihi pek çok sayıda hierofaniden, yani kutsal gerçekliklerin tezahüründen ibarettir (Ramazan Adıbelli, Mircea Eliade ve Din, İstanbul,2011, ss.108.).

o dinin kurucusu ve o dinde kutsal sayılan kişilerin (örneğin; İslamiyet'te Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği Muharrem ayı, Hıristiyanlarda Azizler) doğumu, yaşamlarındaki önemli olayları ve ölümünün dinsel törenlerle bağlantıları vardır. İnananlar için bu zaman dilimleri diğer zamanlardan farklı ve özeldir. Bu zamanlarda daha içten ve samimi bir şekilde dua ederler ve kendilerini farklı bir haleti ruhiye içinde hissettikleri görülür. İnsanlar kutsal kabul ettikleri zamanların yıl dönümlerini kutlarlar veya anarlar. Bu sayede, Tanrıya daha yakın olduklarına inanırlar. Günümüzde Hz. Muhammed'in doğum günü kutsal zamanlar içinde değerlendirmekte ve Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi miladi olarak her yıl Nisan ayının 20'sini içine alan bir hafta (kutlu doğum haftası) ve kameri takvime göre de Rebiü'l-evvel ayının 12. Gecesi (Mevlid Kandili) özel bir takım ritüellerle ülkemizde kutlanmaktadır. Hıristiyanlar Mesih İsa'nın doğumunu Noel'de, dirilişini de Paskalya bayramında kutladıkları bilinmektedir. Hıristiyanların dini bayramlarına baktığımızda neredeyse tamamının İsa'nın yaşamıyla doğrudan ilişkili olduğunu görülmektedir.

İslam dünyası için Ramazan ayı Allah'ın Müslümanlara oruç tutmayı emrettiği kutsal bir aydır. *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."*[4] ayeti bu zaman diliminin müslümanlar tarafından diğer zamanlardan farklı bir şekilde algılanmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde müslümanlar için Kadir gecesinin kutsiyeti "*Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır*"[5] ayetinden anlaşılmaktadır. Yalnızca İslam'da değil diğer bütün dini geleneklerde kutsal ve kutsala yönelik tecrübeler insan yaşamının önemli bir alanı olarak değerlendirilir. Dolayısıyla insanın kutsal yada kutsiyetle ilişkili değerlendirmelerini ve kutsal alan olarak kabul ettiği değerler ve değer yargılarıyla olan ilişkisini dikkate almadan insanı ve insan davranışlarını anlamak neredeyse olanaksızdır (Gündüz,2009:10).

Hinduizm'e baktığımızda bir takım dini günler ve festivaller kutsal kabul edildiği görülür. Bunlardan ilki miladi takvime göre eylül ve ekim aylarına tekabül eder. Bu ayların ilk on günü ki buna *"Asin"* adı verilir ve Hindular tarafından kutsal kabul edilir. Aynı şekilde Hinduizm'de yeni yılın başlangıcı kabul edilen ekim ve kasım ayları da kutsaldır ve bu günlere *"diwali"* adı verilir. Bu günlerde kutsal sayılan bir takım ritüeller yerine getirilir. Mesela bu günlerde insanlar evlerinin kapılarını ışıklı lambalarla çeşitli şekillerde süslerler ve birbirlerine karşılıklı hediyeler dağıtırlar. Aynı şekilde holi adı verilen (şubat-mart) ve yaklaşık iki ay boyunca süren holi bahar festivali tanrı *"krişna"* ya bir şükür ifadesi olarak kutlanır, bu festival boyunca baharın gelişi boyanmış tuz ve su karıştırılarak kutlanır ve bu zaman dilimleri kutsal kabul edilir (Gündüz,2007:290-295).

Kutsala ilişkin geçmişten günümüze değerlendirmeler ışığında "Kutsal" ve "Mit" ilişkisine kısaca değinecek olursak; Mit, Yunanca "Mithos" dan (hikaye, masal) gelmektedir ve kaynaklarda saklanmış bir "sır" olarak geçer (Küçük ve diğerleri,2009:69). Mitos ise "doğaüstü olana, geçmişe, geleceğe ve yaşanmakta olana yönelik sağlam bir bilgi sahibi olmayan insanın (cahiliye insanının), kendi inançlarını, ritüellerini ve geleneğini haklı çıkarma, toplumsal yapıyı güvence altına alma ve özlem ve istençlerini dile getirme doğrultusunda kurguladığı yaygın kanaatler" şeklinde tanımlanabilir (Gündüz,1998:29). Dolayısıyla Antik Yunan'ın Pagan kültüründen günümüz semavi dinlere kadar toplumlar, doğaüstü güçlere sahip kişilerin hayatındaki geçiş dönemleri (doğum, evlilik ve ölüm) olayları kutsal ile ilişkilendirerek bir takım kültürel sözlü anlatılar geliştirmişler ve mitos denilen bu sözlü anlatıları çeşitli kaynaklardan günümüze kadar aktarılmışlardır.

Mitosun aynı zamanda efsane ile aynı anlamda kullanıldığı da görülür. Efsane ise eski devirlerden beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hayale dayalı hikaye demektir (Küçük ve diğerleri,2009:69). "*Hakikatlerin ve bizatihi hayatın kökeni dinseldir*" diyen Eliade'ye göre efsane; kutsal bir tarihtir, yani *"ab initio",* Zaman'ın başlangıcında meydana gelmiş

[4] Kuran-ı Kerim,2/183
[5] Kuran-ı Kerim,97-3

ilksel bir olayı anlatmaktadır (Eliade,1995:84-90). Günümüz mitolojik anlatılara, öykülere baktığımızda kökleri (kutsal) geçmişte olan bir öyküde şimdinin anlamını aranır. Bu ise mitlerin tarihin bir köşesinde duran edebi bir metin olmanın ötesinde canlı metinler olduğu anlamına gelir. Bu nedenle de mitin gerçek anlamı ritüel ve seremonilerde ortaya çıkar. Mitsel zaman bir anda mevcut ana yeniden transfer olur ve tanrısal âlemle mevcut an arasındaki kopukluk ortadan kalkar. Dünyanın getirdiği yabancılaşma bir nebzede olsa ritüellerde giderilmiş olur (Batuk,2009:27-53). Batuk'un burada bahsettiği yabancılaşma duygusundan kurtulma fikrini çağdaş dönem filozoflarından J.P. Sartre'nin yabancılaşma kavramında ve M. Eliade'de de ifadesini bulan anlam arayışında olan ve bir takım sıkıntılarla iç-içe olan dindar insanın modern çıkmazlarında bulmak mümkündür. Aynı şekilde, yabancılaşma-kutsal ilişkisini konuya girişte ele aldığımız insanoğlunun varoluşsal sıkıntılardan kurtularak anlamlı bir dünya arayışı şeklinde düşünülmesi de mümkündür.

2. Bir mezhep olarak Protestanlık

XV. yüzyılda ortaya çıkan Protestanlık, bütün reform kökenli hareketlerin genel ismi olarak kullanılmıştır. Bu reform hareketi başta Almanya'da olmak üzere Fransa'da, İskandinav ülkelerinde ve Amerika'da yayılma imkanı bulmuştur. Protestanlık içinde daha sonra bölünmeler yaşanmış ve aralarında çok büyük farklar olmasa da birbirlerinden ayrılmışlardır. Roma Katolik kilisesine karşı oluşan tepkiler sonucunda ilk organize Reform hareketi XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Luther'den alt yapısı oluşmuş olan bu Dini Reform Hareketi, XVI. yüzyılda Martin Luther (1483-1546) ile kendisini göstermiş ve uygulamaya geçmiştir. Görünüşte din alanında olan bu Reform hareketi, aslında ahlaki, sosyal, ekonomik ve kültürel gibi alanlardaki bozuklukları da kapsamıştır. Luther, Kilise ve genel durum hakkındaki görüşlerini içeren doksanbeş maddelik bir tez hazırlayıp bu tezi 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asmıştır (Küçük ve Tümer,2009:414-415) Bildiride özellikle, Allah ile insan arasına hiç kimsenin giremeyeceğini ileri sürmüş. Günahları, sadece Allah'ın bağışlayabileceği tezini savunmuş ve gerçek tövbekarlık doktrinin geliştirmiştir (Aydın,2004:177). İlk bakışta endüljans uygulamalarına yönelik bir eleştiri görüntüsü veren doksanbeş maddelik bu manifesto, aslında endüljansların yanı sıra papalık otorite ve yetkileriyle, ruhban sınıfının çeşitli uygulamalarını sorgulayan bir bildiri niteliği taşımaktadır. Luther'in Katolik kilisesine yönelik eleştirileri sadece teolojik boyutla sınırlı kalmamıştır. Bu eleştirilerinin büyük bir kısmı Kilise sakramentlerine yöneliktir. Yetkinliği reddedilen kilisenin, papanın ve ruhban sınıfının yerine dinsel anlamda tek otorite kabul edilen Kutsal Kitap'ın reform teolojisinin sakramental[6] yapısına kaynaklık etmesi düşünülmüştür (Olgun,2001:47,176). Dini bir toplumun kutsal kabul ettiği bu semboller bir takım hakikatleri, kendi mantıkları içinde anlatırlar. İnsan bu hakikatlerle ya hayatını düzenler ya da onları ilahi hakikate geçiş vasıtası yapar (Güç 2005: 18). Protestanların ibadetlerine baktığımızda büyük bir bölümünü vaazlar oluşturur. Vaazlar, Kutsal Kitap'tan seçilen kısımların açıklanması ve uygulanışı ile ilgili hususları ihtiva eder. İbadetin diğer bölümünü ise dualar ve Kutsal Kitap'tan okumalar oluşturur (Küçük ve diğerleri,1988:170).

Dilimizde yaygın bir şekliyle ekmek-şarap ayini olarak da adlandırılan evharistya yada komünyon *(communion),* Luther'in sakramental sisteminde önemli bir yere sahiptir. Luther, Katolik Kilise geleneği içinde bulunan sakramenti, biçimsel olarak değil, anlam olarak eleştirmiş ve onu yeniden yorumlayarak temel sakrament olarak kabul etmiştir. Luther evharistya

[6] bkz. Hinnels, John R. Dictionary of Religions, Great Britain, 1988. Hristiyanlar "sakrament" adı altında bir dizi dinsel eylemle kendilerini ifade etmeye çalışırlar. İnancın göstergesi olan bu sakramentler, kendileri vasıtasıyla ilahi rahmet ve lütfun arandığı ve bahşedildiği düzenli olarak yapıldığı ayinlerdir. Roma Katolik Kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesi müntesipleri –vaftiz, konfirmasyon, tövbe/günah itirafı, evharist/ kutsal komünyon, evlilik, rahip takdisi, ölüm esnasında hastayı son yağlama- adı altında yedi ritüeli sakrament olarak kabul ederken, Protestan Kiliselerin müntesipleri genel olarak sadece vaftiz ve evharist/kutsal komünyonu sakrament olarak kabul etmektedir (bkz. Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet yay. Ss: 98).

sakramentini, bizzat Mesih'in tesis ettiğini[7] ve ekmek ve şarap görünümünde Mesih'in eti ve kanının yenilip içildiğini dile getirmektedir. Yani, komünyon ayininde, İsa'nın ekmek ve şaraba istihalesi konusundaki inanca, Protestanlar karşı çıkarak bu ayinin, İsa'nın kendini insanlık uğruna kurban edişinin hatırasından öteye bir anlam taşımadığını belirtmişlerdir (Yücetürk,1983:12) Kilisenin komünyon (birlik) olarak tanımlanmasının temelinde ekmek-şarap ayini olarak da bildiğimiz komünyon ibadetiyle yakinen bir bağlantısı vardır. Çünkü söz konusu ayin, Tanrı'nın huzurunda Kutsal Ruh aracılığıyla İsa'yla bütünleşmeyi ifade eder (Eşmeli,2014:493). Bu sakrament sadece Luteryanlar tarafından değil Katolikler ve Ortodokslar tarafından da düzenli olarak pazar günleri yapılmaktadır (Gündüz,2007:99). Evharistik kutlamada ayinsel olarak tekrarlanan kutsalın bir tezahürü, yani İsa'nın ölümünün hiyerofonisini betimlerler (COX,2004:132). Hristiyanlara göre, sakramentler manevi hediyeleri sembolize etmeleri ve insanlara aktarmaları için, İsa Mesih tarafından istenilmiş olduklarına inanılan maddi işaretlerdir. Bu anlamda, *"Aşai Rabbani", "Son Akşam Yemeği"* ve *"Mass"* adı verilen Evharistya'da kullanılan ekmek ve şarabın, İsa'nın ayinde hazır bulunuşunu temsil ettiğine ve onun gücünü insanlara aktardığına inanılır (Güç,2005:202-206). Dolayısıyla, Hıristiyanların bayramlarının merkezini İsa'nın doğumu, havarilere konuşmaları, çarmıha gerilmesi, ölümü ve tekrar dirilmesi oluşturmaktadır. Hristiyanların dini bayramlarına baktığımızda karşımıza Noel, Paskalya ve Epipfani çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi paskalya bayramıdır. Hıristiyanların kutsal kabul ettikleri gün ise; İsa'nın öldükten üç gün sonra tekrar dirildiği gün olan Pazar günüdür.

3. Alman Luteryanların Noel Kutlama Gelenekleri

Kutsal bir zaman dilimi olarak bayramlar, farklı inanç sistemleri içerisinde değişik coğrafyalarda farklı şekillerde algılanmış ve kutlanmıştır. Bayram günlerine farklı anlamlar yüklenmesinde evvela o toplumun dini inanışının yanında, yaşadığı doğal çevrenin ve geçmişten bugünlere kadar getirmiş olduğu kültürel miras etkili olmuştur. Örneğin, İslam inancının görüldüğü toplumların bazıları Hz. Muhammed'in doğumunu kutlarken bazılarının kutlamadığı görülmektedir. Hatta, kutlayanlar da kendi içerisinde birbirinden farklı uygulama alışkanlıklarına sahiptir. Hıristiyanların Noel bayramı için de durumun aynı olduğu görülür. Günümüzde Noel bayramının Hristiyan mezhepleri arasında farklı zamanlarda ve ritüellerde kutlandığı söylenebiliriz.

3.1. Noel Fenomeni: *(İng: Christmas, Alm: Weihnacht-en)* : Yeni anlamına gelen "*Noio" (Grekçe "Neos") ve* güneş anlamını ihtiva eden "Hel" *(Grekçe "Helios")* kelimelerinden oluşan "yeni güneş" anlamına gelmektedir. Bu kelime; Latince'de "*Calendas*" terimiyle ifade edilen "ilk gün, ayın yeni günü" anlamını da ihtiva etmektedir. Bu terim, Fransızca'da "haber" anlamına gelen "*Nouvelle*", İngilizce'de "*Mesih'in ayini-Hz. İsa'nın doğum kutlamaları"* anlamını taşıyan "*Christmas"* ile açıklanmaktadır. Almanca'da "kutsanmış gece" anlamına gelen "*Weihnachten"* kelimesi kullanılır. Doğu Hıristiyanlığında ise Noel yerine "Epifani" terimi kullanılmaktadır (Erbaş,2003:23-24). İsa'nın doğuşunun hatırasına yapılan bir bayram olan Noel IV. Yüzyılda kutlanmaya başlanmıştır. Batıda 25 Aralık'ta, Doğu ve Ermeni Kilisesi'nde 6 Ocak'tadır (Küçük ve diğerleri,2009:386).

Hıristiyan geleneklerine göre Noel, Tanrının İsa Mesih'de bedenleşmesi yani hayat bulması olarak karşımıza çıkmaktadır. İsa'nın Tanrının ruhu ile ruhlanması Matta İncili'nde İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilme bölümünde şu şekilde geçmektedir: "İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhu'nun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. Göklerden gelen bir ses, *‹‹Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum››* dedi."[8] Hem burada geçen

[7] "Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükran duasını yapıp ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. "Alın, yeyin, bu bedenimdir" dedi. Sonra bir kase alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek "hepiniz bundan için; çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanımdır" dedi. Matta.26:26-8)
[8] Matta İncili, 3-2,16-17

ifadelerden hem de İsa'nın babasız dünyaya gelmesinden hareketle hıristiyanlar İsa'nın kişiliğinde Tanrı'nın kendini insanlara gösterdiğine inanırlar. Yani Tanrı, İsa Mesih'te bedenleşerek (cisimleşerek) insanlar için kendini açığa vurmuştur. Noel'in menşei meselesi oldukça karışıktır. Batılı hıristiyan kaynaklar bile aslında bunun Hıristiyanlıkta olmadığı ve eski kültürlerden hıristiyanlığa ithal edildiği konusunda söz birliği etmektedirler (Işık,1997:9). Çünkü, günümüzde hem İsa'nın doğum tarihi konusunda hem de Noel bayramının ilk defa ne zaman İsa Mesih'in doğumu olarak kutlanmaya başladığı konusunda elimizde kesin bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Bu konuda Hıristiyanlar içerisinde bile farklı görüşler vardır. İncillere baktığımızda ise bize bu konuda kesin bir bilgi vermemektedir. Luka İncilinde İsa'nın doğduğunda çobanların çayırlarda sürülerini otlattıkları geçmektedir.[9] Zira Eski Ahid'de bulunan şu ifadelerden Hz. İsa'nın doğmuş olduğu Yeruşalim'de kış mevsiminin çok sert geçtiği ve kırlarda koyunların otlama imkanının olmadığı anlaşılmaktadır: "Ve Yahuda'nın ve Benyamin'in bütün adamları üç gün içinde Yeruşalim'e toplandılar (dokuzuncu ayın yirminci gününde idi) ve bütün kavim bu işten ve yağıştan ötürü titreyerek Allah evinin önünde toplandılar"[10] Demek ki, dokuzuncu ayın sonlarında bile insanı titretecek derecede soğuğun olduğu muhakkaktır. Aralığın sonu ya da Ocağın başı olarak kutlanan İsa'nın doğum gününde sürü otlatma imkanının bulunmadığını söylemek daha gerçekçi bir yaklaşımdır.[11] Bu bilgilere dayanarak İsa'nın kışın doğduğunu söylemek zordur. Ayrıca, bu düşünceyi İsa'nın doğumunu anlatan "*Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım*! *dedi. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün...*[12] Kuran ayetleri de İsa'nın doğumunun kış mevsiminde olmadığını destekler niteliktedir. İsa'nın doğumuna ilişkin İncillerde verilen diğer bir tarih Sezar Augustus bütün Roma dünyasında bir nüfus sayımının yapılması için buyruk çıkardığı tarihe denk gelir.[13] Farklı tarihsel etkiler ve algılamalar İsa'nın doğum tarihi konusunda farklı görüşlere neden olmuş ve buna bağlı olarak da Hıristiyan mezhepleri tarafından Noel farklı tarihlerde kutlanmıştır. İsa'nın doğumunun kutlandığı Noel bayramlarının menşeii konusundaki farklı yaklaşımlardan biri İtalya'da uzunca bir zamandır Roma döneminde Satürn isimli tanrı adına 7 gün kutlanan ve bir Pagan bayramı olan Saturnalia'nın da 25 Aralık- 5 Ocak tarihleri arasındaki Noel'in 12. gününe *(arefe=advent)* eklemlendiğini ve 12. yy.'dan itibaren de Avrupa'ya yayıldığı yönündedir.[14] Tarihsel kayıtlara bakıldığında hıristiyanların MS. 2. yüzyıla kadar İsa'nın doğumunu kutlamadıkları görülür. Kilise, MS.336 yılına kadar "Doğuş Bayramı" nı yani Noel'i kutlamadığı bilinmektedir. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'te Noel bayramının kutlanması yada kutlanmaması yönünde herhangi bir bilgi yazmamaktadır. Protestanlar için aynı tarihleri söylemek tarihsel bir hata olur çünkü Martin Luther 16 y.y. da tarih sahnesine çıkmıştır.

Hristiyanlıkta Noel kutlamaları, aslında bir bayram olmayıp bir bayram dönemi olup (İsa'nın doğduğu 24 Aralık-6 Ocak arası on iki gece) yeni yılın ne getireceğini simgeleyen işaretlerdir. Hayaletlerin dolaştığı uğursuz bir zaman dilimi olan Noel dönemi, aynı zamanda ışığın yükseldiği güzel bir zamandır. Yunan *Anthesteriası* da hem sevinç hem de korku salan günlerdir (Ünal,2008:31). Ayrıca, Aziz Nikolas ile Noel Baba arasında bir ilgi olmadığı gibi Noel Bayramı ile ülkemizde de kutlanan Miladi Takvim Yılı başlangıcı olan Yılbaşı'nın da bir ilgisi yoktur (Küçük ve diğerleri:2009:387).

[9] Luka İncili,2.8
[10] Ezra, 10:9
[11] Ali Erbaş, Noel ve Yılbaşının Dini ve Kültürel Boyutu, http://www2.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/DergidenSecmelerDetay.aspx?rid=%2019 Erişim tarihi:15.02.2012
[12] Kuran-ı Kerim,23-25
[13] Luka İncili,2:1-7
[14] http://www.hristiyangazete.com/2011/12/hz-isa-ne-zaman-dogdu-doc-dr-teyfur-erdogdu/ Erişim tarihi:05.01.2012

Daha öncede belirttiğimiz gibi, İsa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte ve buna bağlı olarak da farklı yaklaşımlar neticesinde değişik toplumların farklı tarihlerde Noel'i kutladığı bilinmektedir. Çalışmanın başında amacımızın bu belirsizliği ortadan kaldırmak olmadığını belirtmiştik, sonuçta Dinler Tarihi disiplini açısından İsa'nın doğumu hangi tarihte kutlanırsa kutlansın, Noel hıristiyanlar için tarihsel süreçte kutsal bir zaman dilimi haline gelmiş ve günümüzde Hıristiyanlar bu bayrama inançları ve gelenekleri gereği önem vermişler ve diğer dinlerin inananları tarafından da saygı duyulmuştur. Hıristiyanlığın önemli dini bayramlarından birisi olan Noel, Luteryan Protestanlar için hangi anlamlara gelmektedir? Günümüzde Noel'i -dini yada seküler- kutlayan Luteryanlar olduğu gibi kutlamayan Luteryanlar da vardır. Yapılan görüşmelerde Noel'i kutlamayanların öne sürdükleri gerekçeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Günümüzde Noel'in giderek ticarileşmesi ve maddeselleşmesi ile içinin boşaltılması,

b) Kutsal Kitap'ta kutlanıp kutlanmayacağına dair net bir bilginin olmaması,

c) Noel geleneklerinin Paganizm'den geldiği inancı ve diğer kültlerin etkisine dair görüşlerin yer alması,

d) İsa'nın doğum tarihinin kesin olarak bilinmemesi,

e) Günümüzde Noel Baba gibi efsanevi figürlerin buna dahil edilmesi, şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[15]

Ancak Noel, başta Avrupa ülkelerinde olmak üzere dünyanın hemen her bölgesinde Hıristiyanlar tarafından sevinçle kutlanmaktadır. Alman Luteryanlar için de Noel önemli bir kutsal zamandır ve kendine özgü kutlama gelenekleri ve ritüelleri içerisinde barındırmaktadır.

3.2. Noel'in Aşamaları: Almanya'da Noel kutlamaları hazırlık dönemi de dahil olmak üzere bir aydan fazla bir zamanı kapsamaktadır. Almanya'da Noel bayramı için hazırlıklar, 25 Aralık'tan bir ay öncesinden başlar ve bu hazırlık dönemine Advent[16] adı verilir. Advent döneminin birinci pazar günü Noel için hazırlıklar başlar. Bu dönem için yer alan kutsal zamanları dinsel anlamlarıyla birlikte ele alındığında, sırasıyla; Advent dönemi, Aziz Nikolas günü, Noel Arefesi (Kutsal Akşam), Noel, Noel günleri, Silvestır gecesi (Yılbaşı) ve Epifani'nin Luteryanlar için kutsal zamanlar olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.1. Advent Dönemi: Latince: Adventus „varış", veya Advenit *"O geliyor"* anlamlarına gelmektedir. Bu dönem 25 Aralık öncesi 4 pazarı kapsar ve bir bekleme ya da hazırlık dönemidir. Luteryan Almanlar için Noel'den önceki dört Pazar oldukça önemlidir. Advent dönemi, kendine özgü bir takım gelenekler ve ritüeller içermektedir. Bu zamanda özellikle evlerde, kiliselerde ve meydanlarda İsa'nın doğmadan önceki tarihini hatırlatan hazırlıklar yapılır. Genelde bu dönem ailelerle birlikte geçirilir. Bu zaman Luteryanlar için bir tövbe, bir pişmanlık zamanıdır. Ayrıca son zamanlarda çok görünür olmamasına rağmen bazı bağlamlarda oruç tutulan bir dönem olarak da bilinir.[17] Roma Katolik, Doğu Ortodoks, Anglikan ve Protestan Kiliseler Adventin uzunluğu konusunda farklı yaklaşımlara sahiptir. Bazıları yirmi iki, bazıları da yirmi sekiz gün olarak kabul

[15] Matthias Wilke, Georg August Üniversitesi, Teoloji Fakültesi'nde araştırma görevlisi,38 yaşında, Göttingen, Almanya, 05.01.2012, Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, İnga Mrozek, Öğrenci,23 yaşında , Göttingen, Almanya, 12.12.2011, İsimsiz, Öğrenci, 24 yaşında, Göttingen, Almanya, 20.12.2011

[16] Advent: Latince "varma, gelme, geliş"anlamına gelir. Terim olarak ise iki anlama gelir. Birinci anlamı, İsa Mesih'in yaklaşan doğum gününü bekleyerek onun doğumuna hazırlanmak. Diğer ikinci anlamı ise, İsa Mesih'in kurtarıcı ve yargılayıcı olarak büyük bir kudretle ahir zamanda tekrar gelişini ifade eder.(bkz. Mehmet Katar,"Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" İslamiyat, 3, 4 (2000) s.131; Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, s.17

[17] Nina Breitenstein, Ekonomi Yüksek Lisans öğrencisi, 25 yaşında, Göttingen, Almanya, 24.12.2011, Andre Engelage, Öğrenci, 24 yaşında, Göttingen, Almanya, 18.12.2011, İsimsiz, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 06.01.2012

ederler (Gündüz:2007:100). Günümüzde Advent, Noel bayramının beklenildiği son dört hafta özellikle çocukları sevindiren geleneklerle süslenmiştir. Advent çemberinde (çelengi) bulunan dört kırmızı mum, her pazar günü bir tane olmak üzere teker teker yakılır ve İncillerden bölümler okunur. Advent takviminde yer alan 24 kapısının arkasında küçük süprizler ve şekerlemeler bulunur ve her gün bir kapısı açılır."[18] Aslında bu hediyeler ve şekerlemeler, Advent takvimin takip etmesi ve geriye doğru sayarak Noel'e yaklaşan çocuklar için Noel "*Tanrı zaten bize Noel'i hatırlatarak bir hediye verdi"* diyerek somut hediyelerden öte çocuklara Tanrının lütufkâr ve sevgi dolu olduğu inancı hatırlatılır. Noel'de hediyeleşmenin kökenine dair bir başka yaklaşım ise "üç kralın ya da bilgenin bebek İsa'yı ziyarete geldiklerinde çeşitli hediyeler getirmesi"[19] ne dayandıran Luteryanlar olduğu gibi "*Tanrı zaten İsa'yı bize hediye etti"*[20] diyenler de vardır.

Advent çelenginde dört kırmızı mum bulunur ve Noel öncesindeki dört pazarda teker teker yakılmasıyla birlikte İsa'nın doğumu ümitle beklenir. Evlerde mutlaka Advent çelengi hazırlanır ve masanın üzerine ya da evin bir köşesine yerleştirilir. Anne ve babaların çocuklarına hazır aldıkları veya kumaştan kendilerinin hazırladığı 24 cebi ya da penceresi olan Advent takvimi de Luteryan aileler için çok önemlidir. Üzerinde 1'den 24'e kadar numaralar yazan Advent takvimini çocukların her gün görebilecekleri bir yere yerleştirilir. Her penceresinde/cebinde hediyeler olan Advent takvimini takip eden çocuklar her gün bir penceresini açar ve kendisi için önceden konulmuş hediyesini alır. Böylece Noel'e yaklaştıkça heyecanı ve sevgisi artarak İsa Mesih'in doğumunu bekler. Ayrıca çocuklara geceleyin yatmadan önce anne ve babaları tarafından İsa'nın da bebek olarak dünyaya geldiğini anlatan kısa Noel hikayeleri okumaya önem verilir."[21]

Advent süresince sokakların ve meydanların ışıklandırıldığına, mağazaların süslendiğine ve Noel'in vazgeçilmez parçası olan Noel Ağacı'nın mağazalara, okullara, fakültelere, kiliselere çeşitli yerlere süslenerek yerleştirildiğini görmek mümkündür. Advent döneminde Almanya'da Noel'in yaklaştığının en büyük habercisi her şehrin en merkezi yerine (genelde meydana) kurulan Noel pazarlarıdır *(Weihnachtsmarkt).* Advent süresince açık olan pazarlarda Luteryanlar özellikle akşamları buralarda geleneksel yemek ve içeceklerini satın alırlar. Noel pazarlarında, yiyecek ve içeceklerin yanı sıra Noel hediyesi için birbirinden farklı ve değişik renklerde hediyeler satılır.

3.2.2. Aziz Nikolas Günü (St. Nicholas Day) : 6 Aralık Alman Luteryanlar tarafından Aziz Nikolas günü olarak bilinir ve kutlanır. Bir aziz olan Nikolas çocukların koruyucusu olduğuna inanılan biridir. "Bu gecede Aziz Nicholas'ın elinde bütün çocukların eylemlerinin yazılı olduğu

[18] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, İsimsiz, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 06.01.2012, Andre Engelage, Öğrenci, 24 yaşında, Göttingen, Almanya, 18.12.2011,

[19] İsa'nın Kral Hirodes devrinde Yahudiye'nin Beytlehem Kenti'nde doğmasından sonra bazı yıldızbilimciler doğudan Yeruşalim'e gelip şöyle dediler: "Yahudiler'in Kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğuda O'nun yıldızını gördük ve O'na tapınmaya geldik." Kral Hirodes bunu duyunca kendisi de bütün Yeruşalim halkı da tedirgin oldu. Bütün başkâhinleri ve halkın din bilginlerini toplayarak onlara Mesih'in nerede doğacağını sordu."Yahudiye'nin Beytlehem Kenti'nde" dediler. "Çünkü peygamber aracılığıyla şöyle yazılmıştır:
'Ey sen, Yahuda'daki Beytlehem,
Yahuda önderleri arasında hiç de en önemsizi değilsin!
Çünkü halkım İsrail'i güdecek önder
Senden çıkacak.' "
Bunun üzerine Hirodes yıldızbilimcileri gizlice çağırıp onlardan yıldızın göründüğü anı tam olarak öğrendi. "Gidin, çocuğu dikkatle arayın, bulunca bana haber verin, ben de gelip O'na tapınayım" diyerek onları Beytlehem'e gönderdi. Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar. Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösteriyordu, çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le birlikte görünce yere kapanarak O'na tapındılar. Hazinelerini açıp O'na armağan olarak altın, günnük ve mür sundular. Sonra gördükleri bir düşte Hirodes'in yanına dönmemeleri için uyarılınca ülkelerine başka yoldan döndüler Matta İncili 2-12

[20] Harald Storz, St. Jacobi Kilisesi Pastörü, 54 yaşında, Göttingen, Almanya, 25.12.2011

[21] Ulrike Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011, Ramana Erdwis, 26 yaşında, Ticaret, Barssel, Almanya, 23.12.2011

bir kitapla ev ev dolaştığına inanılır ve tüm iyi çocukların ayakkabısını veya çizmesini güzel hediyelerle dolduracağına" inanılır.

3.2.3. Noel Arefesi (Christmas Eve): Noel'den bir gün önce 24 Aralık'ta kutlandığı için Noel arefesi olarak bilinir ve Almanlar o günün akşamına kutsal akşam *"Heiligabend"* derler. O akşam Luteryanlar için en önemli zamandır. Luteryan Almanlar bu günün akşamında ve gecesinde olmak üzere kilisede iki kez ayin düzenlerler. Gece yapılan ayin için özel hazırlıklar yapılır çünkü artık İsa Mesih'in doğumuna en yakın zamandır. St. Jacobi Kilisesinde akşam ayininden sonra bir kadın, bir erkek ve bir çocuktan oluşan kilise görevlileri sıraların her birinin kenarına birer mum yerleştirmiş ve akşam ayinini yöneten aynı pastör gece ayinini de yönetmişti. Pastör ve yardımcısı olan bir kadın papaz Noel'le (kutsal doğum) ilgili konuşma yapmış daha sonra Pastör yüksekçe bir kürsüye çıkarak İncil'den İsa'nın doğumuna ilişkin bölümlerden oluşan bir vaaz vermişti. Ardından pastör Luther'in kitabından bir bölüm okumuş ve arkasından cemaatle birlikte ayakta dua edilmişti. İbadetin sonunda pastör cemaate "*RAB sizi kutsasın ve korusun; RAB aydın yüzünü size göstersin ve size lütfetsin; RAB yüzünü size çevirsin ve size esenlik versin"* (Sayılar 6,24-26) dedikten sonra duanın kabul olması için *"Amen"* denilerek ayin sona ermişti (istavroz işareti çıkaranları da görmek mümkündür). Normalde pazar ayinin de yapılan ekmek-şarap ayini *(Evharistiya)* Noel arifesi olan kutsal akşamda yapılmamıştı. Kelime-i şehadet ve birkaç dua cemaatçe yüksek sesle yapılmış ve ilahiler org veya piyano eşliğinde söylenmişti. Cemaat daha sonra birbirlerine ve ayini yöneten pastöre sarılarak, el sıkışarak "Mutlu Noeller" *"Frohe Weihnachten"* diyerek birbirlerini tebrik etmişlerdi.

3.2.4. Noel (Christmas/Weihnachten): Noel İsa'nın doğuşunun hatırasına yapılan bir bayramdır. Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılında böyle bir geleneğe tarihi kayıtlarda rastlanmamıştır. Bu batıda IV. Yüzyılda başlamıştır. İsa'nın doğumunun kutlanması Batıda (Katolikler ve Protestanlar) 25 Aralık'ta, Doğu ve Ermeni Kilise'sinde 6 Ocak'tadır (Küçük ve Tümer 2009:386). Genel olarak dinsel bağlamda İsa'nın doğum gününü temsil ettiğine inanılan Noel, özel olarak Luteryanların aile bireyleriyle birlikte zaman geçirdiği bir zaman dilimi olarak algılanmaktadır. Luteryanlar bu zamanda diğer zamanlara nazaran daha sakin oldukları görülür ve dünya için iyilik dileyerek bu günleri dolu dolu geçirirler. Hristiyanlar için özel bir gün olan Noel, Kral'ın doğum günü ve ona ibadet ve dua zamanı olarak da algılayanlar vardır. Bu güne "İsa'nın doğum günü", "Işığın dünyaya gelişi", "Kurtarıcımızın doğum günü" gibi isimler kullanılır. Tanrı'nın İsa Mesih'te bedenleştiği doğumunun kutlandığı bu günde çevremizdeki dünyanın farkında olma düşüncesi de görülmektedir. Ayrıca bu günde bir araya gelen aile bireyleri birbirlerine hediyeler verirler. Noel akşamı akşam yemeğini birlikte yemeye özen gösterirler. Luteryanlar için Noel, yıldan yıla çocukların gözlerindeki ışıltının, sevincin ve parıltının insanların gözünde görüldüğü bir aile bayramıdır.[22]

Genel olarak verilen cevaplardan hareketle Luteryanlar Noel'i ister dini manada isterse seküler manada kutlasınlar bu zaman dilimine diğer zamanlara göre ayrı bir önem verdikleri görülmüştür. Buna bağlı olarak kutsal günlerde tatile giren Luteryanların aileleriyle birlikte olmaları da onlar için önemli olduğu ve sevinç içinde oldukları görülmüştür. Kutsal zaman dilimlerinin insanları bir araya getirme işlevi burada da görmek mümkündür. Ayrıca İsa'nın doğum günü için kullanılan bazı sembollerin (ışık, kuzu, yıldız, kral, hediyeleşme gibi) sıkça kullanıldığı görülür. Hıristiyanlara göre Mesih İsa'nın dünyaya gelmesi, kelimenin tam anlamıyla "zaman"dır. Hıristiyan kilise yılı tanrısal bir hayatın tekrarıdır; İsa'nın doğumuyla başlayan ve değerlerle dolu bir zamandır. Ancak bu kurtuluşa değer vermekle birlikte, kurtuluşu da yeniler (Ünal,2008:28).

[22] Nina Breitenstein, Ekonomi Yüksek Lisans öğrencisi, 25 yaşında, Göttingen, Almanya, 24.12.2011, Ulrike Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011, Lena Glogowsky, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.12.2011

Kutsal bir zaman dilimi olan Noel için denilebilir ki; İsa'nın varoluşundaki olaylar aynen sonsuz bir şekilde ele alınmakta adeta *ilksel zamana* dönülmekte ve o an tekrar tekrar yaşanmaktadır.

3.2.5. Yılbaşı (Sylvester Night): Gregoryen takvimine göre tüm dünyada olduğu gibi Luteryanlar tarafından da 31 Aralık gecesi coşkuyla ve heyacanla yılbaşı gecesi olarak kutlanır. Almanya'da yılbaşı gecesi Kiliselerde cemaatle birlikte ibadet yapılır ve arkasından Silvester konseri düzenlenir. Gece yarısına doğru insanlar evlerinden sokağa çıkarlar ve hep birlikte meydanda toplanırlar. Tam gece yarısı yeni yıla girerken havaifişek gösterileri eşliğinde şarkılar ve kiliselerin çan sesleri (gece 24.00'da çalmaya başlar ve yaklaşık 45 dakika devam eder) arasında yeni yıla girilir. Alman Luteryanlar birbirlerine İyi Seneler *"Guten Rutsch ins neue Jahr!",* Mutlu Yeni Bir Yıl *" Frohes neues Jahr*" diyerek kutlarlar.

3.2.6. Epipfani (6 Ocak) Luteryan Almanlar bu güne kutsal üç kral günü *"Heilige drei Könige"* derler. Bu günün tarihsel dayanağı İncillerde üç müneccimin yada bilgenin (bazı kaynaklarda krallar olarak geçer) yeni doğmuş bir haftalık İsa'yı yemlikte ziyaret etmesi ve çeşitli hediyeler sunmaları şeklinde geçmektedir.[23] Kutlamaların nedenine dair hıristiyan mezhepler arasında bazı farklılıklar vardır. Katoliklik ve Protestanlıkta doğudan gelen üç müneccimin bebek İsa'yı ziyaret etmesi şeklinde kutlarken Ortodokslar bu günü hem İsa'nın doğum günü olarak hem de Ürdün Nehri'nde İsa'nın vaftiz edilişini kutlarlar.[24] Bu gecede kilisede ayin düzenlenir ve cemaatle birlikte dualar edilir.

3.3. Noel Kutlama Mekânları ve Yapılan Hazırlıklar

Görüşüne başvurduğumuz Luteryanler, Noel bayramını genelde evlerde ve kiliselerde kutladıklarını belirtmişlerdir. "Evlerde ve kiliselerde Advent süresince hazırlıklar yapılır, Noel ağacı, mumlar ve yiyecekler hazırlandıktan sonra aile bireyleriyle ve akrabalarla birlikte yemekler yenir ve hediyeler verilir", "Aslında bu soruya farklı cevaplar verilebilir. Çünkü Luteryanlar arasında farklı biçimler vardır. Biz ailemle ilk olarak mezarlık ziyaretinde bulunduktan sonra Kilisenin dua hizmetine katılırız sonra da evde aile üyeleriyle birlikte zaman geçiririz"[25] şeklinde cevap vermişlerdir.

Almanya'da Noel süresince okullar tatil edilir. Okullarda öğrenciler Noel tatiline girmeden önce Advent döneminde Noel'e bir takım hazırlıklar yaparlar. Bunlar arasında renkli kağıtlardan yıldız, ağaç, geyik, Noel Baba gibi figürler hazırlanarak duvarlar ve camlar süslenir. İlkokula giden öğrencilere Noel'e dair hikayeler okutulur ve şarkılar söyletilir. Noel bayramı süresince resmi tatil günleri olması ve alışveriş merkezlerinin kapalı olması Luteryanların Noel'i genellikle aileleriyle birlikte evlerde kutlamalarına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tatil döneminde aileleriyle birlikte olan akrabalarına, kiliseye ve mezarlığa da birlikte gittiklerini anlatmışlardır.

Kilise, Noel döneminde eğlencenin yapılmasına karşı değildir, zira onlara göre doğum olayı mutlu bir gündür ve bu gün eğlence ile kutlanabilir, ama bunların yanında, İsa'nın kendisi, mücadelesi ve mesajı da hatırlanıp ona dönülmelidir (Ünal,2008:175). Kilisenin hıristiyanlarca kutsal mekan/tapınak olarak anlaşılmasında kutsal metinlerde yer alan pasajların önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir durumdur. Kilisenin Tanrı'nın tapınağı olarak kabul görmesinin altında yatan nedenin, Tanrı'nın varlığının somutlaştırılmasına veya Tanrı'nın varlığının bir mekânda veya bir bedende cisimleştirilmesine olan yatkınlığın olduğu düşünülmektedir (Eşmeli,2014:961). Noel süresince Kilise her zamanki programlarının dışında farklı ayinler düzenlemektedir. Evlerde

[23] Matta İncili, 2-12
[24] Elena Kapre, Rusça öğretmeni ve Teoloji Erasmus öğrencisi, 27 yaşında, Klaningrad doğumlu, Rusya, 12.01.2012
[25] Harald Storz, St. Jacobi Kilisesi Pastörü, 54 yaşında, Göttingen, Almanya, 25.12.2011, Lena Glogowsky, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.12.2011, Rike Magaard, 23 yaşında, Ekonomi öğrencisi,Göttingen, Almanya, 26.12.2011

ve sokaklarda olduğu gibi kiliselerde de hazırlıklar yapılır. Kiliseler Noel'e özgü programlar tertiplerler. St. Jacobi Kilisesi'nde İsa'nın doğumunu anlatan bir yer oluşturulmuş ve burada bebek İsa, annesi Meryem ve çobanlar ile koyunlar ve kuzular bir ahırda tasvir edilmişti. Diğer önemli bir hazırlıkta büyük bir Noel Ağacı'nın ışıklandırılarak süslenmesiydi. Görüşlerinden yararlandığımız kişilerin verdikleri bilgiler ışığında ve gözlemlerimiz neticesinde Luteryan Protestanlar Noel süresince Kiliseye gitmektedirler. En yoğun olduğu zaman 24 Aralık yani Noel arefesi olan kutsal akşamdaki (18.00) ve gecesindeki (23.00) ayinlerdir. Noel gününün birinci günü (25 Aralık) ve ikinci günü de sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez kiliseye gittiklerini belirtmişlerdir. Bu günlerin haricinde Luteryanlar Advent döneminde 4 pazar günü kiliselere giderler ve orada ayine katılarak ibadet ederler, ilahiler söylerler ve İncil'den bölümler tercih edilir. Özellikle İsa'nın doğumunun anlatıldığı Luka ve Mattias İncillerinden bölümler okunur. Luteryan kiliselerde, Noel akşamı dışında St. Nikolas günü akşamı (6 Aralık), Silvester gecesi (31 Aralık) ve Epifani gününün (6 Ocak) hem akşamında hem de o gecenin sabahında kilisede ayin düzenlenir.

3.4. Noel'e Özgü Semboller

3.4.1. Noel Ağacı: "Noel ağacı aslında kökü eski zamanlara dayanan bir hıristiyan adeti değildir. Çam ağacı yaklaşık 100 yıl kadar önce yaygınlaşmış bir adettir. Çam ağacı Noel bayramının içeriğine öyle uygun düşmüştür ki, Noel ağacı bu bayramın asıl sembolü haline gelmiştir. Çünkü, çam ağacının dalları kışın da yeşildir, bu yüzden çam, buz ve kar altında cansız gibi görünen yerlerde bile yaşam umudunun sembolüdür. Bütün kainatın yaratıcısı olan Tanrı'nın yeni yaşama bir umut verdiğine ve sahibi olduğu dünyayı yalnız bırakmadığına inanılır.[26]

Tarihi kaynaklara bakıldığında, Noel Yortusunda kullanılan Noel ağacı ilk defa 1521 veya 1605'de Almanya'da ortaya çıkmıştır. Almanlar ilk olarak Ren Nehri kıyılarında *"Cennet Ağacı"*nı temsil eden köknar ağacını ışıklar, meyveler ve parlak süslerle donatmışlardır. Çiçeklerle mumlarla ve çeşitli renkli süslerle donatılan çam ağacının, Kelt rahiplerinin tanrılarına sunularını astıkları meşe ağacının yerini aldığı da rivayet edilmektedir. Noel'de çam ağacı kesmenin, Baltık sahillerinde yaşamış Tötonlardan kalma bir gelenek olduğu düşünülse de Noel ağacı ile ilgili uygulamaların asıl kökeninin eski Babil'e uzandığı belirtilmektedir (Işık,1997:458). Noel gecesiyle ilgili olarak yapılan çam ağaçlı ve eğlenceli uygulamalar, dini olmaktan çok folklorik bir uygulama niteliğindedir (Küçük ve diğerleri 2009:387). Çam ağacındaki bu aydınlatmaların Yule Festivalinden kaynaklandığı, o mumların ölümsüzlüğü temsil ettiği, kötü ruhları ve canavarları kovduğuna inanılır. Buna göre çam ağacının Yunan-Roma Pagan kültüründeki Yunan Tanrısı Attis'e yönelik tazimden kaynaklandığı da söylenir. Buna göre Atties'in çam ağacında yeniden vücut bulduğuna ve çam ağacının bereket sembolü olduğuna inanılmıştır (Şenay,1996:201). Kışın ortasında yemyeşil çam ağacı Noel kutlamalarında önemli bir yere sahiptir. Noel ağacının anlamları arasında " Cennet ağacı", "sonsuz yaşam", "Ağacın yeşil olması nedeniyle umudu simgelemesi"," Mevcut geçerli form noel ağacıyla birlikte Avrupa'da 15. yüzyıldan beri geliştirildi ve 19. yüzyılda bu halini aldı.".[27] Noel ağacına asılan toplar *(Alm: Kugeln),* ışıklar ve tüm aydınlatmalar Mithra[28] kültünde güneşin doğuşunu sembolize ettikleri gibi aynı zamanda soğuk ve karlı geçen orta ve kuzey Avrupa ülkelerinde karanlığı ve soğuğu kovmak ve kışın yerine baharı ve

[26] Hıristiyan Bayramları Kitapçığı; Noel, Müslümanlar için Hıristiyanlığın Açıklaması, Hannover Protestan Luterci Kilisesi,2011

[27] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, İsimsiz, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 06.01.2012, Andre Engelage, Öğrenci, 24 yaşında, Göttingen, Almanya, 18.12.2011

[28] Mithra, İran menşeli bir Tanrı olmakla birlikte, Roma imparatorluğu bünyesinde miladi ikinci asırdan itibaren "Mithra sırları" adı ile bir sır dini olarak yayıldı. Mithra sırları, ya tabii mağaralarda, ya mağara şeklinde yapılmış yeraltı tapınaklarında icra ediliyordu. Mithra bayramı ise yılın ortasında yapılıyordu. Greko-Romen senkretizmde o, Apollon, Helios ve Hermes'le aynıdır. Mithra, cehennemlerin hakimi olarak tasvir edilmiştir ve Ateş mabetleri Mithra'nın evidir (Aydın,2004:94-95).

aydınlığı getirmek için kullanılmıştır. "Noel akşamında Noel ağacının altına hediyeler bırakılır, çocuklara ağacın altına asılan büyükçe çorapların içine hediyeler bırakılır.".[29] Ayrıca Noel Ağacı'na ışıkların haricinde çeşitli kurumuş meyve kabukları, küçük oyuncaklar, geyik figürleri ve yıldıza benzer şekilde nesneler de asılmaktadır. Noel Ağacı "hayattır","yaşamın sembolüdür" ve "üzerindeki meyveler de yaşamın bize sunmuş olduğu sonsuz ve çeşitli hediyeleri sembolize eder."[30]

3.4.2. Hediyeleşme[31]: Son yıllarda gelenek haline gelmiş olan Noel hediyesini, hazır alanlar olduğu gibi kişinin kendisi de hazırlayabilmektedir. Noel hediyesi, "Noel'in sevinç ve neşe paylaşımı", "sevincin yayılması", anlamlarına gelmektedir. O günlerde hediyeleşmeyi Luteryanlar "Tanrı (İsa) zaten Rabbin bize bir armağanıdır." diyerek birbirlerine hediye verdiklerini belirmişlerdir. Bu konuda bir başka yaklaşımda doğudan gelen üç müneccimin bebek İsa'ya çeşitli hediyeler sunmalarından dolayı günümüzde hediyeleşmenin[32] Noel'in vazgeçilmez bir geleneği haline geldiği görülmektedir.

3.4.3. Noel Baba (Santa Claus): (İng. Santa Claus; Alm. Weihnachtsmann) Noel Baba, Noel gecesi çocuklara hediyeler dağıttığına inanılan efsanevi bir kişidir; gerçek bir şahsiyet değildir (Küçük ve diğerleri 2009:387). Noel baba çocuklar tarafından çok sevilen bir kahraman ve Noel denince akla ilk gelen semboller arasında yer almaktadır. "Küçük çocuklar, Noel hediyelerini Noel Baba'nın getirdiğine inanırlar ve tabiki Noel Babayı çok severler. Ama Noel Baba'nın Hıristiyanlık inancıyla bir ilgisi yoktur. "Bugünkü Noel babanın İsa'dan sonra 325'te yaşadığı söylenen piskopos ile bir ilgisi yoktur. Noel baba tamamen ticari kaygılarla ABD'de CocaCola tarafından yaratılmıştır ve Noel babanın kırmızı rengi de CocaCola'dan gelmektedir.","Noel babayı ve hediyeleri taşıyan geyikler de önemlidir. Çünkü geyikler hem kızağı çekerler hem de Noel Baba'nın hediyeleri dağıtmasına yardım ederler. Ancak Noel ile özdeşleşen geyik figürü de ABD'de bir mağaza için üretilen Rudolf geyiğinden esinlenerek uyarlanmıştır."[33]

3.4.4. Noel Pazarı (Christmas market): Almanya'da Noel'in vazgeçilmezleri arasında Noel pazarları *(Weihnachtsmarkt)* gelmektedir. Pazardaki dükkanlar her yıl 23 Kasım'dan 29 Aralık'a kadar açıktır. Ancak Noel'den bir gün önce, Noel'in birinci günü ve ikinci günü kapalı olmaktadır. O günlerde sadece Noel pazarı değil diğer alışveriş merkezleri ve marketler de resmi tatil nedeniyle kapalıdır. Bu pazarda Noel'e özgü yiyecekler ve içecekler satılmasının yanı sıra gece geç saatlere kadar eğlenceler düzenlenir. Luteryanlar için bu pazarda alışverişin yanında iki şey daha önemlidir. Bunlardan birincisi İsa'nın doğumundan sonra üç müneccimin ziyaretini anlatan bir tasvir-maketin yer alması, diğeri de sadece çocukların girebildiği küçük, şirin bir oyun kulübesinin olmasıdır. Aileler buralara çocuklarıyla beraber gelirler ve Noel ile özdeşleşmiş sıcak şarap *"Glühwein"* içerler. Buralarda yiyecek olarak sosis, krep ve çerez yerler. Ayrıca Luteryanlar

[29] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, Ulrike Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011, Ramana Erdwis, 26 yaşında, Ticaret, Barssel, Almanya, 23.12.2011

[30] Nina Breitenstein, Ekonomi Yüksek Lisans öğrencisi, 25 yaşında, Göttingen, Almanya, 24.12.2011, Ulrike Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011, Mirjam, İşçi, 26 yaşında, Almanya, 20.12.2011

[31] Luteryanlarda hediyeleşme geleneğinin kökenine ilişkin açıklamaları çalışmanın Advent Dönemi başlığında, 20. dipnotta ve Matta İncili 2-12'de bulabilirsiniz.

[32] Hediyeleşme Hıristiyanlarda bir Noel geleneği haline gelmiş olsa da bu tür uygulama örneklerine başka toplumlarda ve inançlarda da rastlamak mümkündür. Örneğin; Eski Türkler, yeni yıla kullandıkları takvime göre 21 Mart'ta girer ve bu günü bir bayram havasında, sevinç ve coşkuyla dostları ile birlikte kutlarlardı. Hediyeleşme de aradaki dostluk ve sevgi bağlarının güçlendirilmesi açısından bu seremoninin bir parçasıydı. Bu kültürün izlerine Osmanlı sarayında da rastlanmaktadır. Bkz: DİNGENÇ,Emine (2009), "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, Volume 4 Issue 8 http://www.turkishstudies.net/ p: 1055-1073

[33] Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011, Mirjam, İşçi, 26 yaşında, Almanya, 20.12.2011

birbirlerine Noel hediyesi alırlar ve geç saatlere doğru Noel partilerine giderek hoş vakit geçirdikleri görülür.

3.4.5. Süslemeler (Işık ve Mum): Protestanların Noel için evlerde, okullarda ve sokaklarda yapılan hazırlıklara Advent döneminde değinmiştik. Advent dönemindeki en önemli hazırlık Advent takviminin ve Advent çelenginin hazırlanmasıdır. 24 penceresi olan Advent takviminde yer alan her kutucuğun içine hediyeler konularak çocukların odasına yerleştirilmesi oldukça önemlidir. "Advent çelengi etrafı ağaç yapraklarıyla çevrilir ve içine 4 kırmızı mum konulur ve evin bir köşesine yerleştirilir."[34],"Çam ağacı alınır ve güzelce süslenir. Özel yemekler ve kekler hazırlanır. Evlerde ve kiliselerde hazır alınan ya da hazırlanan İsa'nın doğum yerini ve anını anlatan tasvirler hazırlanır."[35] Bunlardan başka evlerde bir beşik hazırlanır ve evin bir köşesine yerleştirilir. Bu beşik doğacak olan bebek İsa Mesih'i temsil ettiğine inanılır. Yine Noel süresince evlerde, sokaklarda ve hemen hemen her yerde ışık zincirleri *"Lichterketten"* görmek mümkündür. Yıldızlar ve meleklerin de olduğu bir doğum sahnesi yada bir modeli hazırlanarak evin bir köşesine konulduğu görülmüştür. Evlerde genelde dekorasyon ve hediye hazırlıkları sürerken sokaklarda ışık tesisatlarının yerleştirildiğini görmek mümkündür. Ayrıca evlerin bazı pencerelerine sokağa bakacak şekilde 7'li ve 11'li mum piramitleriyle süslemeler yerleştirilir. Noel'in vazgeçilmez ögelerinden biri olan mum; "dünyada ışık ve umut" anlamlarına gelir ve " İsa Mesih dedi: "*Ben dünyanın ve insanların ışığıyım"* burada da görüldüğü gibi aydınlığı ve ışığı sembolize ettiğine inanılır. Bazıları Luteryanlara göre, Noel'de yakılan her mum İsa Mesih'i hatırlatmaktadır. Mumlar gibi çam ağacındaki ve diğer yerdeki ışıkların da İsa'nın habercisi olduğuna inanılır. Kış mevsiminin karanlığı, dünyanın ve hayatın karanlığını ortadan kaldıran bir ışık olduğu İncillerde şu şekilde anlatılır: "Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur."[36] Süslemek; ışık ve hayat için bir sembol ayrıca İsa'nın doğuşunu sembolize ettiğine inanılmaktadır. Ayrıca, çam ağacına asılan küçük ay, güneş ve yıldız süslerinin Babil Tanrısının simgeleri olduğu ve hıristiyanlığa Yunan ve Roma yoluyla girerek bugüne kadar ulaştığı yönünde görüşler de vardır (Şenay,1996:201).

3.5. Noel Kutlamalarında Görülen Sosyo-Kültürel Değişiklikler

Dünyada yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerden Noel kutlamaları da etkilenmektedir. Noel kutlamalarına ilk dönemlerden beri Püritenler[37] gibi heretik hıristiyan gruplar karşı çıkmışlardır. Karşı çıkış noktalarını Noel'in barbar ve pagan adetlerinin kalıntısı olduğunu iddia etmeleri oluşturur. Ayrıca değişik dillerde yayın yapan ve her ay yaklaşık 7 milyon nüshası bedava dağıtılan "The Plain Truth" dergisi her yıl Kasım sayısında Noel ve Yılbaşı'nın kutlanmaması için kampanyalar yürütmektedir (Esgin, 2012:94). Bu konuda yaşanan bazı değişiklikleri bir teolog olan Ludwig[38] şu şekilde anlatmıştır; "Günümüzde Noel'in dini anlamı gittikçe kayboluyor, daha dünyevi ve ticari bir hale getirme çabaları var. Hediyeler ve yiyecekler gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır." Hediyeleşme konusunda "birçok reklam insanları hediye vermeye ikna ediyor. Geleneklerin bir bölümü ve çocuklar bunu bekliyor fakat bu hediyeleşmenin fazla ticarileştirilmesi dindar Luteryanları rahatsız etmeye başladı. "*Weihnachten wird unter dem Baum entschieden*" (*Noel ağacı altında karar verilecektir)*, gibi sloganları örnek verebiliriz. Bu bizim kiliselerde ve okullarda hediyeleşmenin gerçeğine yani ticari olmayan bir noktaya işaret edilmelidir.". "Şuan Noel dindar olmayan insanlar için bile önemli ancak insanların çoğu Noel'in anlamını bilmediği görülmektedir". Ancak, "benim bildiğim kadarıyla bu mevcut durum asırlar boyunca geliştirildi. Erken Hıristiyanlık boyunca bir merkezde değildi ve tarihler bir sorun

[34] Nina Breitenstein, Ekonomi Yüksek Lisans öğrencisi, 25 yaşında, Göttingen, Almanya, 24.12.2011
[35] İsimsiz, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 06.01.2012
[36] Yuhanna İncili, 8-12
[37] Püritenler: Hıristiyanlıkta XVI. Yüzyılda aşırı İngiliz Protestanların oluşturduğu bir dinsel hareket.
[38] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011

olabiliyordu. Mevcut geçerli form Noel ağacıyla birlikte Avrupa'da 15. yüzyıldan beri geliştirildi ve 19. yüzyılda bu halini aldı. Bu önemli fakat Noel'in anlamı günümüzde geri planda kalmaya başladı".[39] Erken zamanlarda, Noel'de bugünkü gibi yiyecek tüketilmediği, buna bazı ekonomik nedenler sebep olmuştur. Geleneksel olarak pahalı hediyeleşmenin son yıllarda yaygınlaşması ve Noel ağacının da sonradan vazgeçilmez bir öge olarak karşılarına çıktığı görülmüştür.

3.6. Noel'e Özgü Geleneksel Yiyecekler Ve İçecekler

Almanya'da Noel süresince geleneksel yiyecek ve içecekler tüketildiği görülmüştür. Luteryanlar, Advent döneminde daha sade ve basit olarak yiyecekler tercih edildiğini anlatmışlardır. Özellikle sosis, balık ve patates salatası vs. tüketilmektedir. Noel günlerinde Advent günlerine göre daha zengin bir sofra hazırlandığı ve Noel akşamı için önceden mutlaka bir alışveriş yapıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca, "Noel akşamı kalabalık olacağından çeşit yemekler ve pastalar hazırlanır.","Noel akşamında genellikle Noel kazı yenir.","Lahana turşusu, Silesian sosisi ve tavuk salatası" da geleneksel yiyecekler arasında yer alır."[40] Geleneksel Noel kekleri arasında *"Christstollen"* en başta gelir. Almanlar bu keki 14.yüzyıldan beri her Noel'de mutlaka yaptıklarını söylemişlerdir. Luteryanlara göre, 14. yüzyılda insanlar kilisenin dini sembollerini kurabiyelere uyarlamışlar. Özellikle yıldız, ağaç ve ay şekillerini günümüzde hala görmek mümkündür. *"Christstollen"* kekinin etrafının bembeyaz olması kundağa sarılmış bebek İsa'yı sembolize ettiğine inanılır. Çikolataya batırılmış muz, ananas, elma vs. *"Fondue",* daha öncede bahsettiğimiz ay, yıldız, ağaç, üçgen ve kalp şeklindeki çikolatalar *"Lebkuchen"* tüketilir. Yine bu geleneksel yiyeceklerin yanında "ördek, patates, şarap ve çeşit çeşit kurabiyeler" de tüketilmektedir.[41]

3.7. Noel'e Özgü Söylenen İlahiler Ve Şarkılar

Hıristiyanlar arasında en çok bilinen ve her Noel'de söylenen "Jinge Bells" Alman Luteryanlar arasında da en başta gelen Noel şarkısıdır. Bundan başka Kutsal gece *"O Holy Night"*, Sessiz gece *"Silent Night"*, Mutlu ve Kutsal Gece *"O du Fröhliche, o du Heilige",* Her sene "Alle Jahre Wieder", Kar Sessiz Yağıyor "Leise Rieselt der Schnee", Sessiz ve Kutsal Gece *"Stille Nacht, Heilige Nacht"*, Yüksek Cennete *"Vom Himmel Hoch",* Ey Çoban gel *"Kommet ihr Hirten",* gibi Noel ile özdeşleşmiş ilahiler, şarkılar söylemek Alman Luteryanlar arasında gelenek haline gelmiştir.[42] Almanya'nın dışındaki ülkelerde de örneğin Avusturya'da yılın en önemli bayram günleri olan Noel'de *"Silent Night, Holy Night"* gibi Noel şarkıları söylenir (Wernecke, 1979:43).

SONUÇ

Bu çalışmada genelde tüm Hristiyanlardan yola çıkarak özelde Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde yaşayan Luteryanların Noel kutlama gelenekleri zamanlarıyla birlikte incelenmiştir. Luteryanların Noel'e bakışları diğer hıristiyanlarla benzerlik teşkil ettiği görülmüştür. Ancak başta mezhepsel olmak üzere farklı sosyo-kültürel nedenlerden ötürü birtakım farklı kutlama biçimlerini görmek mümkündür. Çalışmada diğer mezheplerlerin kutlama

[39] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011

[40] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, Harald Storz, St. Jacobi Kilisesi Pastörü, 54 yaşında, Göttingen, Almanya, 25.12.2011, İsimsiz, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 06.01.2012, Lena Glogowsky, Öğrenci, 23 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.12.2011

[41] Nina Breitenstein, Ekonomi Yüksek Lisans öğrencisi, 25 yaşında, Göttingen, Almanya, 24.12.2011, İsimsiz, Öğrenci, 24 yaşında, Göttingen, Almanya, 20.12.2011, Inga Mrozek, Öğrenci,23 yaşında , Göttingen, Almanya, 12.12.2011.

[42] Frieder Ludwig, Teolog, 51 yaşında, Göttingen, Almanya, 30.11.2011, Harald Storz, St. Jacobi Kilisesi Pastörü, 54 yaşında, Göttingen, Almanya, 25.12.2011, Inga Mrozek, Öğrenci,23 yaşında , Göttingen, Almanya, 12.12.2011, Ulrike Pfingsten, Turizmci, 36 yaşında, Almanya, 14.12.2011

alışkanlıkları ile karşılaştırmalara zaman zaman yer verilerek Almanya'da yaşayan Luteryanların Noel kutlama geleneklerini tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Noel, Luteryanlar için Paskalya ve Pantkot yortusu kadar önemli bir bayramdır. Noel birçok sembol ve geleneği içerisinde barındıran kutsal bir zaman dilimi olarak Luteryanlar tarafından kutlanan dini bir bayramdır. Advent dönemiyle başlayan Noel, Luteryanlar tarafından Almanya'da geleneksel bir şekilde bir ayı aşkın bir zaman diliminde kutlanmaktadır. Advent döneminde İsa'nın gelişine ruhen hazırlanan Luteryanlar, Advent çelengindeki dördüncü mumunda yakılmasıyla birlikte Noel kutlamalarına başlarlar. Kutlamalar "Kutsal Akşam" olarak bilinen 24 Aralık akşamı en üst düzeye çıkmaktadır. Luteryanlar için Noel kutlamalarında verilen bütün tarihler önemlidir ancak 24 Aralık akşamı *"Kutsal Akşam"* çok daha önemlidir. Bu geceyi Luteryanlar kilisede ibadet ederek geçirirler ve o akşama diğer zamanlara göre ayrı bir önem ve değer verirler.

Luteryanlar, Advent dönemi boyunca neşe ve sevinçle Noel'i beklerler, Kiliseye dua etmeye giderler ancak Noel'i evlerinde aileleriyle birlikte kutlamayı tercih edenler de çoğunluktadır. Almanya'da Noel'in tam anlamıyla bir aile bayramı niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Noel akşamında bütün aile bireyleri bir araya gelir, hep birlikte geleneksel yemeklerini yerler ve daha sonra Noel ağacının altına önceden hazırlanmış olan hediyeler bırakılır ve hediyeleşilir. Ayrıca Noel bayramı süresince insanların birbirlerine diğer zamanlardan farklı olarak daha sıcak ve sevecen davrandıklarını da görmek mümkündür.

P. L. Berger, dinin sembolik bütünleştiricilik işlevinin en bariz şekilde ayinlerde görüldüğünü belirterek bunlar vasıtasıyla bugünün, geçmiş ve geleceğe bağlandığını, eski Yakın Doğu yeni yıl festivalleri örneğinde dile getirir.[43] Benzer bir şekilde kutsal bir zaman dilimi olarak algılanan Noel, geçmişten günümüze insanları bir araya getirmekte ve ritüelde tekrarlanan pratiklere bakıldığında Eliade'nin işaret ettiği "*dindar insan"* için bireysel olarak aşkın olanla bağ kurmasına vesile olmakta ve dindar insan bir arınma ya da bir yenilenme tecrübesine ulaşmaktadır. Bunun yanında Noel'in bütün Luteryanlar için aynı şekilde algılandığını ve yaşandığını söylemek doğru değildir. Seküler anlayışa sahip Luteryanlar dinin kutsal anlayışı/alanı çerçevesinde değil de dünyevi bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek kutladıkları bir aile bayramı olarak Noel'i algılama içerisinde olup zamanı kutsallaştırmadan bir araya geldikleri görülmüştür.

Günümüzde Luteryanlar'ın bazıları, Noel'in içinin boşaltılması, dünyevileşmesi ve ticaretin ağırlığını hissettirmesinden yakınmaktadırlar ve özellikle kapitalist kaygılarla hareket eden şirketlerin hediyeleşme konusunda reklamları etkili kullanmalarını bir tehdit olarak olarak algıladıklarını belirtmiştirler. Alman Luteryanlar ortaklaşa inançlarından biri olan Noel vasıtasıyla toplumsal bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Noel kutlamalarında insanlar ortak bir payda etrafında toplanmakta ve kendi inançlarını ve kültürlerini yaşatma olanağı bulmaktadırlar.

Genel olarak diyebiliriz ki; Noel bayramı Almanya'da yaşayan Luteryanlar arasında önemli bir yere sahiptir ve içinde barındırdığı tüm dini sembollerle kutsal bir zaman dilimi olarak algılanmaktadır. Luteryanlar arasında Noel, Eliade'nin zamanın kutsallığı anlayışına uygun şekilde geçmişten günümüze getirilen dinsel, tarihsel ve kültürel bir takım ögelerinde birleşimiyle birlikte son derece çoşku içerisinde kutlanmakta olup dinsel geleneklere bağlı kalınarak kapitalist ve modernist tehditlere karşı da direnç gösterildiği anlaşılmaktadır.

[43] L. Berger Peter, "Dinî ve Toplumsal Kurumların Değişimi", Din ve Modern-lik: Toplumbilim Yazıları I, haz. Adil Çiftçi, Ankara,2002, s:131.

KAYNAKÇA

ADIBELLİ, Ramazan (2011) Mircea Eliade ve Din, İz Yayıcılık, İstanbul, ss.108.

ALICI Mustafa (2007) Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri, İz Yayıncılık,İstanbul. Ss.336

AYDIN, Mehmet (2004) Dinler Tarihine Giriş, Din Bilimleri Yay. Konya.ss:94,95

BATUK, Cengiz (2009) *"Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar"*, Milel ve Nihal, 6 (1), 27-53.

ELİADE, Mircea (1959) Patterns in Comperative Religions, trans. Rosemary Sheed, London.

ELİADE, Mircea (1959) The Sacred and Profane, Trans, W.R.Trask, Harcuort, Brace, New York.

ELİADE, Mircea (1995) Kutsal ve Dindışı,(çev: M. Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara.

ELİADE, Mircea (1995) Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, (Çev. Mehmet Aydın), Konya

ERBAŞ, Ali (2003) Hıristiyanlıkta İbadet, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

ESGİN, Mehmet (2012) *"Hıristiyanlıkta Noel Bayramının Ortaya Çıkışı ve Türkiye'ye Yansımaları",* Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:2, No:2, Yozgat.

EŞMELİ, İsa (2014) "*Hıristiyanlık Tarihinde Kilise ve 'Kilise' İçin Kullanılan Metaforlar"*, TURKISH STUDIES - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, http://www.turkishstudies.net/ DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6978 p. 953-966,

EŞMELİ, İsa (2014) *"Kilisenin Mahiyeti Ve Boyutları",* TURKISH STUDIES - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/8 Summer 2014, p., http://www.turkishstudies.net/ DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.7242. 483-497.

DEMİRHAN, Ahmet (1992) "Modernlik", Ağaç yayınları, İstanbul.

DİNGENÇ, Emine (2009) *"Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme",* TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, Volume 4 Issue 8 http://www.turkishstudies.net/ DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.989 p. 1055-1073

DURKHEİM, Emile (2005) Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Çev: Fuat Aydın, Ataç Yayınları,

GÜÇ, Ahmet (2005) Dinlerde Mabed ve İbadet, Ensar Neşriyat, İstanbul.

GÜNDÜZ, Şinasi (1998) Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi yay. Ankara.

GÜNDÜZ, Şinasi (Ed.), (2007) Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

GÜNDÜZ, Şinasi (2009) *"Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos",* Milel ve Nihal, 6 (1), 9-26.

IŞIK, Hidayet (1997) *"Dini Kökeni Açısından Noel Ve Yılbaşı*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı 7, 1997, s. 447- 468.

KATAR, Mehmet, 2000,Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı, İslamiyat, 3, 4: 115-131, Ankara

KİRMAN, Mehmet Ali (2004) Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü, Genişletilmiş 2. Baskı Rağbet Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜK Abdurrahman ve diğerleri,(2009), Dinler Tarihi, Berikan Yayınları, Ankara.

Kuran-ı Kerim Diyanet Meali.

OTTO Rudolf (2014) Kutsala Dair, (Çev:Sevil Ghaffari) Altıkırkbeş Yay.İstanbul.

ÖZCAN, Zeki (2001), "Din Bilimleri Yazıları I", Derleyen ve çeviren: Alfa yayınları, İst.

PETER L. Berger (2002), "Dinî ve Toplumsal Kurumların Değişimi", Din ve Modern-lik: Toplumbilim Yazıları I, haz. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

ŞENAY, Bülent,1996. Noel, Türkiye Diyanet Vakfı, XXXIII. S:201, İstanbul.

TÜMER, Küçük, GÜNAY, Abdurrahman, (1988), Dinler Tarihi, Ankara.

ÜNAL, Mustafa (2008), Dinlerde Kutsal Zamanlar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

YÜCETÜRK, Orhan Seyfi (1983), *"Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar",* 9 Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi 1, İzmir.

WERNECKE, H.Herbert (1979) Christmas Customs Around the World, John Knox Press, Amerika.

IŞIK, Hidayet (1997), *"Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı"*, Selçuk İlahiyat Fakültesi Dergisi,7, Konya.

YILMAZTÜRK, Fatma Büşra (2003), "*Mircea Eliade'nin Kutsal Anlayışı"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

COX, James L, çev: AYDIN, Fuat (2004), Kutsalı İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş, İz yayıncılık, İstanbul.

http://www.hristiyangazete.com/2011/12/hz-isa-ne-zaman-dogdu-doc-dr-teyfur-erdogdu/

(15.01.2012)

http://www2.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/DergidenSecmelerDetay.aspx?rid=%2019 (15.02.2014)